

KONSTANTİN İVANOV'UN ŞİİRLERİNDE "BİTMEYEN MÜCADELE": İYİ-KÖTÜ ÇATIŞMASI*

Sinan GÜZEL**

Özet: Modern Çuvaş şiirinin kurucusu olarak bilinen Konstantin İvanov, kaleme aldığı eserleri ve Rus klasiklerinden yaptığı çevirileri ile Çuvaş edebî dilinin şekillenme sürecinde katkı sağlayan en önemli isimlerden birisidir. Kısa yaşamında ürettiği az sayıdaki eserinin dil, edebiyat, folklor gibi alanlara ait birçok çalışmaya konu olması ise K. İvanov'un sanatının boyutlarını ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu bildiriye, K. İvanov'un Narspi, Şuyttan Çuri [Şeytan'ın Kölesi], İki Hir [İki Kız] şiirleri temelinde tematik bir inceleme çalışması yapılmıştır. İyi-kötü çatışmasını söz konusu eserlerinin merkezine yerleştirdiği görülen yazarın bunu hangi kaynaklardan beslenerek ne şekilde ele aldığı ve okura sunduğu bildiriye tartışılarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konstantin İvanov, Narspi, Şuyttan Çuri, İki Hir, İyi-Kötü Çatışması, Çuvaş Edebiyatı

"The Never-Ending Struggle" in Konstantin Ivanov's Poems: The Conflict between Good and Evil

Abstract: Konstantin Ivanov, known as the founder of the modern Chuvash poetry, is one of the most important figures contributing to the forming process of Chuvash literary language with his works and translations of Russian classics. The fact that a few works he wrote throughout his short life became the focus of many study fields such as language, literature and folklore, is important in demonstrating the value of Ivanov's art. In this study, a thematic analysis has been conducted upon the poems "Narspi" "Şuyttan Çuri [Devil's Slave]", "İki Hir [The Two Daughters]" by K. Ivanov. It is seen that the writer places the conflict between good and evil at the center of these works. This article unpacks how he handles the subject and presents it to the reader.

Keywords: Konstantin Ivanov, Narspi, Şuyttan Çuri, İki Hir, The Conflict between Good and Evil Chuvash Literature

* Bu yazı 17-18 Eylül 2015 tarihinde Hacettepe Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü tarafından düzenlenen Türk Dilbiliminde Tanımlama ve Belgeleme III: Çuvaşçanın Belgelenmesi "100. Ölüm yıldönümünde K.V. İvanov Çalıştayı" adlı bilimsel toplantıda sunulan bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş biçimidir.

** Yrd. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, E-posta: sinanserdarguzel@hotmail.com

1. Giriş

Modern Çuvaş edebiyatının en önemli ismi olarak görülen Konstantin İvanov'un, kısa sanat yaşamında kaleme aldığı az sayıdaki eseri, bugüne değin birçok yönden ele alınıp değerlendirilmeye çalışılmıştır. Şiirleri, Çuvaş kimliğine ilişkin pek çok unsuru barındıran şairin, eserlerindeki sanatsal kurguyu sağlarken iyi-kötü karşıtlığına sıkça başvurduğu görülmektedir. K. İvanov, düşünce tarihi için bir klasik olan bu karşıtlığı somutlaştırırken büyük ölçüde geleneksel Çuvaş kültüründen yararlanmış olsa da, kişisel değer yargılarının etkisinden de kurtulamamıştır. İvanov, tüm inanç sistemlerinin de temelinde yer alan *iyi, doğru, güzel* ile *kötü, yanlış, çirkin*'in mücadelesini kimi zaman yarattığı karakterlerin karşılıklı mücadelesi ile kimi zaman da bireyin kendi iç hesaplaşması ile okura sunmuştur.

Çalışmamızda, iyi-kötü karşıtlığının tarihsel derinliği ve Çuvaş kültüründe ne şekilde temsil edildiği açıklandıktan sonra, K. İvanov'un *Narspi, Şuyttan Çuri* [Şeytan'ın Kölesi], *İki Hır* [İki Kız] şiirlerindeki çatışma öğelerinin hangi kaynaklardan beslendiği, bunların İvanov'un üslubuna ne şekilde yansıdığı ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. İyi-Kötü Mücadelesinin Tarihî Derinliği ve Çuvaş Kültüründe Tanımlanması

Düalistik anlamda, en eski köklerinin Mısır'ın kaos ve ölüm tanrıları ile düzen ve yaşam tanrısı Osiris arasındaki çatışma mitolojisine dayandığı kabul edilen iyilik-kötülük karşıtlığının, en yalın teolojik formunun kadim İran kültüründe Senevî ve Mecusî düşüncede ortaya çıktığı düşünülmektedir (Aslan 2013: 80). Zerdüştlükte iyilik ruhu *Nur* ile kötülük ruhu *Zulmet*'in mücadelesi olarak tanımlanan bu karşıtlık, Manihaizm'de, Hint ve Hristiyanlık düşüncesinden katkılarının olduğu bir anlayış ile yorumlanmıştır. İslami düşüncede ise söz konusu karşıtlık, vahiy geleneğindeki iyi-kötü anlayışını yansıtmayan yönleri -bir varlık üzerine kurulması ve iki Tanrılı bir teolojinin savunulmuş olması- nedeni ile yer edinmemiştir. Zaman içinde söz konusu anlayış çeşitli inanç sistemlerine ve kültür alanlarına etki etmiş, iyilik ve kötülüğün iki Tanrı olmasa bile, ruh, melek, şeytan gibi varlıklarla temsil edildiği düşünce ve inanç dairelerini ortaya çıkarmıştır. Çuvaş kültürünü, dolayısıyla da eski Çuvaş dinini göz önüne aldığımızda son derece kendine özgü, fakat zikredilen karşıtlığı yansıtan bir iyi-kötü düşüncesine tanık oluyoruz. Kimi zaman paganizm / çok tanrılılık ile ilintilenmiş olsa da, aslen tek Tanrı inancının¹ hâkim olduğu geleneksel Çuvaş inancında, iyi-kötü karşıtlığının çeşitli ruhlarla temsil edildiğini görüyoruz. Bu ruhlar Çuvaş insanının manevi dünyasında çok büyük bir yer işgal etmiş, sözlü kültüre ait ürünlerinde iyilik ve kötülüğün temsilcileri olan ilgili varlıklar, dolayısıyla da iyi-kötü mücadelesi sürekli işlene gelmiştir. İyilik ve kötülüğün temsilinin insanoğlu ile yapıldığı Çuvaş halk hikâyelerinde ise anlatıma konu olan kişiler Çuvaş insanının geleneksel iyi ve kötü

¹ Konu üzerindeki tartışmaların ayrıntılı incelemesi için bk. Arık 2005: 38-43.

düşüncesindeki algılarla karakterize edilirler. Bu hikâyelerin sonunda ise kötüler ya ölürlere ya da iyilere yenilirler (bk. Rodionov 2010: 39).

3. K. İvanov’un Eserlerinde İyi ve Kötünün Sunumu

Çuvaş yazınının çeviri kokan ilk telif ürünlerinin ardından kaleme aldığı az sayıdaki eseri ile edebî dile büyük canlılık kazandıran Konstantin İvanov’un eskinin klasikleşmiş iyi-kötü mücadelesini yorumlama ve okura sunuş biçimi, okuyucusunu her defasında yeniden düşünmeye iten zengin bir anlam evreni yaratmaktadır. Söz konusu mücadelenin varlık bulduğu eserler Çuvaşların, dolayısıyla da İvanov’un manevi dünyası ile birleştirilerek yorumlandığında, olay kişilerinin son derece ilgi çekici benzetimlerle ve bağlantılarla okura sunulduğu görülmektedir. Ayrıca her biri ayrı bir kurguyu, tahkiyeyi barındıran şiirlerindeki bitiş / son ise geleneksel Çuvaş halk hikâyelerinden ayrılmaktadır. İvanov’un seçilen eserlerini ayrı ayrı değerlendirerek konuya ilişkin belirlemelerimizi paylaşmaya çalışacağız.

3.1. Narspi’de Kişileştirme ve İyi ile Kötünün Sunumu

K. İvanov, Narspi şiirinde iyi-kötü çatışmasını karşıt kişilikler yaratarak belirgin biçimde gözler önüne sermektedir. İyiler ve kötülerin çok keskin sınırlarla birbirinden ayrıldığı şiirde, iyi ve kötü karakterler neredeyse bir melek-şeytan karşıtlığında betimlenmiştir. K. İvanov’un Çuvaş halk hikâyelerinde ve şiirlerinde sıkça tanıklanan “kızın sevmediği erkek ile evlendirilmesi” motifini kullanması ise bu karşıtlığın kompozisyonunu kolaylaştırmıştır. Şair, söz konusu karşıtlığın, çatışmanın inşasına ise *olay* unsurunu şiire sokmadan önce, henüz karakterlerin okura tanıtılmasında başladığı görülmektedir. Tüm olayların merkezinde yer alan Narspi’nin sunumunda şair, genç kızın güzelliğini, saflığını ve insanlar üzerinde bıraktığı olumlu etkiyi *sarı çiçek* (Çuv. sarı çiçek), *kara boncuk* (Çuv. hura şirşa), *kuş civıltısı* (Çuv. kayık sassi) gibi benzetmelere başvurarak ortaya koymaktadır:

Piç i kuş i pit huh im / Hirti sar çeçek pek / İki kuş i hup-hura / İki kura şirsa pek
Kuş i sempe piñni çuh / Kaççin çiri şiklenet / Şihe tuti kulni çuh / Kaççin çuni şemşelet.
Hirti sarı çeçeke / İşi kuşpa kam piñmi? / Un pek layih hitre hire / Minle kaççı yuratmi?
Viyisençe un sassi / Kayih sassi yevirli / Ahiltatsa kulni çuh / Şirp şin ku temelle.
 (Yılmaz 2006: 104)

“Yüzü gözü pek güzel / Sarı çiçekler gibi / Kapkara İki gözü / Kara boncuklar gibi”

“Göz ucuyla bakınca / Yüreklere hoplatır / Narspi bir de gülünce / Hangi gençte can kalır”

“Sarı Kır çiçeğine / Kim sevgiyle bakmaz ki / Böyle güzel bir kıızı / Gençler nasıl sevmez ki”

Dans ederkenki sesi / Kuş civıltısı gibi / Yüksek sesle gülünce / Sanki bir erkek sesi”
 (Yılmaz 2006: 168)

Böylesi benzetimlerle okura sunulan Narspi’nin sevdiği erkek ile evlendirilmemesi, dahası anne-babası ve evlendirildiği yaşlı adam tarafından dövülmesi, şairin çizdiği iyi karakter imajını bir üst noktaya taşımaktadır. Zira

Narspi'nin yaşadığı mağduriyet ve acıklı durum, kötünün karşısındaki güçsüz iyi karakterini tamamlamaktadır:

*Küllen kunah salamat / Anat'-ışke pataran / Hitı titat' pulmalla / Hiş arimne
Tıhtaman*

*Mışkîn arım i tütet / Asapsene çınmesır / Uhmah upışka hînet, / Mîn pulasne pîmesır.
(Yılmaz 2006: 135-136)*

“Her gün, her gün kaçtı da / İner zaten duvardan / İşte böyle tutuyor / Karısını
Tıhtaman”

“Zavallı kız katlanır / sessizce acılara / Aptal kocası döver / Aldırmadan sonuna”
(Yılmaz 2006: 199-200)

Narspi'nin kötü ile mücadelesi ise K. İvanov tarafından son derece ilgi çekici biçimde kurgulanmıştır. Narspi öncelikle Tıhtaman ile evlenmemek için sevdiği erkek Setner ile evden kaçmış, ancak annesi ve babası tarafından yakalanmasının ardından evlenmeye mecbur olmuştur. Narspi'nin bu ilk eylemi, kötülükle yüz yüze gelmek istemeyen, ondan kaçmaya çalışan güçsüz bir kadının yapabileceği bir hareket olarak yorumlanabilir. Ancak, Narspi kötülükle yüzleşmesinin ardından daha fazla bu şekilde yaşamak istemediğine karar vererek kocasını zehirlemeye karar vermiştir:

*Şuk, puşıma şıyışçen / Tışmanıma pıterem / Asaplansa tüşışçen / Tıhtamana...
vilerem*

*Ançah vıyım şitî-şî?! / Yeple kuntan şılınas? / Ey pülişşim pulışşam! / Çunım şınat',
mîn tıvas?*

*Pışsen pıtem, pî tışman, / Purinışşim irah mar. / Narkimışşim, es payan / Hivîn işne
tuşa par! (Yılmaz 2006: 140)*

“Yok böyle öleceksem / Düşmanı yok edeyim / Ben acı çekeceksem / Kocamı
öldüreyim”

“Fakat gücüm yeter mi?! / Nasıl kurtulacağım / Tanrım bana yardım et! / Şimdi ne
yapacağım”

“Ya öleyim ya ölsün / Çok uzun değil ömür / Arseniğim sen bugün / Görevini
yapıver” (Yılmaz 2006: 204)

Bu ikinci eylem ise Narspi'nin kötülükle mücadele biçimini ortaya koymaktadır. Bu şekildeki bir eylem acaba iyinin kötüye dönüşümü olarak yorumlanabilir mi? İyi-kötü mücadelesinde kötünün mağlubiyeti çoğu zaman bir ölüm sahnesi ile gerçekleşir. Ancak bu ölüm, kimi zaman kötünün intiharı kimi zaman da karşılıklı, fiziki bir mücadelenin sonucu olarak okura sunulur. Ancak bir insanı zehirleyerek öldürmek iyilerin değil kötülerin yaptığı bir eylem olarak değerlendirilir. K. İvanov da bu bakış açısı ile koşut olarak Narspi'nin düşüncesini *kötü* (Çuv. *usal*) olarak yorumlamıştır:

*Şapla payan purtınçe / Narspi, mışkîn hurlanat'. / Çunıvırket, puşınçe, / Usal şuhış
huskalat'. (Yılmaz 2006: 140)*

“Böyle bu gün evinde / Narspi zavallı yasta / Sıkın canı dönmede / Kötü fikirler
başta” (Yılmaz 2006: 204)

Narspi’nin kocasını öldürmeden önceki düşünceleri, iyi-kötü mücadelesinin yalnızca iki insan arasında değil, bireyin kendisi ile vicdanı arasında yaşanabileceğini de ortaya koymaktadır. Narspi, kafasında yürüttüğü bu savaşı kaybetmiş, bir kötünün yapabileceği türden bir eylemi gerçekleştirmiştir. Aslında Narspi kocasının ölmesini çok daha önce istemiştir:

Ançah manñ savni pur / Štlaym-šim vıl mana? / Unñ vỹlĩ allisem / Piterm-iš-šim tışmana? (Yılmaz 2006: 140)

“Fakat bir sevgilim var / Kurtarır mı o beni? / Onun güçlü elleri, / Yok eder mi düşmanı?” (Yılmaz 2006: 204)

Bu dizelerden de anlaşılacağı üzere Narspi düşman olarak nitelediği kocasını öldürme işini aslında sevgilisi Setner’den beklemiştir. Rodionov’un düşüncesine göre Narspi sevdiği erkeğin en azından bir süreliğine kötülüğe bulaşmasını istemediği için bu fikrini Setner ile paylaşmayarak cinayeti kendisi işlemiştir (2010: 55). Tüm bunlar Narspi’nin kafasındaki gelgitleri, ruhî dönüşümlerini açık biçimde ortaya koymaktadır. Narspi’nin içine düştüğü durum ile birlikte şiirde mekânın sunumunun değişmesi, nesnelerin sanki Narspi’ye yönelik bir tavır içine girmesi ise kötülüğe bulaşan Narspi’nin psikolojisini yansıtmaya bakımdan önemlidir. Şiirin *Ormanda* başlığını taşıyan bölümünde bu durumu örnekleyen çok sayıda dize bulunmaktadır:

Sım-sım virman, sım virman / Mñşñ hutĩ şavlatñ? / Mñşñ şiy-şay şihırsa, / Mışkñ çuna hıratatñ?

Virman tata hutırah, / Şavlat’, yiret, ahırat’. / Turı şırlah, an pırah! / Ahır saman huskalat’! (Yılmaz 2006: 148)

“Kara kapkara orman / Niçin b lersin? / Gürül gürül çağlayıp / Narspi’yi korkutursun”

“Orman daha da kötü / Gürlüyor bağılıyor / Tanrım acı, bırakma! / Kıyametler kopuyor!” (Yılmaz 2006: 212)

İşlediği cinayetin ardından Narspi’nin karamsarlığa kapıldığını ve pişman olduğunu görüyoruz. Bu durum K. İvanov’un, yaptığı kötü eyleme rağmen Narspi’yi iyi bir karakter olarak sunmaya devam etme isteği ile ilgilidir. Narspi’nin ağzından yankılanan bu pişmanlık, bir çeşit arınma, kötülükten uzaklaşma olarak yorumlanabilir:

Ah, sılıhlı puşıma, / İšta çikse hıram-şı? / Ah, sılıhlı çunıma, / Yeple tıtsa çaram-şı? (Yılmaz 2006: 148)

Ah, günahlı başımı / Nereye sokayım ki? / Ah, günahlı canımı / Nasıl saklayayım ki? (Yılmaz 2006: 212)

K. İvanov’un Narspi ile birlikte *iyi* olarak okura sunduğu diğer kişi ise Setner’dir. Narspi’nin asıl evlenmek istediği erkek olan Setner, yazar tarafından *güzel* (Çuv. Çiper), *sıcakkanlı* (Çuv. vıri yunlı) gibi sıfatlarla betimlenmiştir. Çok güçlü bir insan olduğu belirtilen Setner, haksızlık karşısında öfkelenen fakir bir Çuvaş gencidir. Bu fakirliği nedeni ile de Narspi’yi babası onunla evlendirmek istememiştir.

Setner'den K. İvanov'un, şiirdeki iyi-kötü karşıtlığının yaratılmasında işlevsel olarak yararlandığını görüyoruz. Setner'in fakirliği nedeni ile hor görülmesi, sırf Narspi'ye olan aşkı nedeni ile Narspi'nin babası tarafından dövülmesi, şiirin sonunda yardım etmek için gittiği Narspi'nin anne ve babasının evinde hırsızlar tarafından öldürülmesi onu son derece dramatik bir iyi figürü hâline getirmektedir. Setner'in başına gelenler, uğradığı haksızlıklar *kötünün* İvanov tarafından gerçekleştirilen kompozisyonuna önemli bir katkı sağlamaktadır. Setner şiirde yalnızca yaşam öyküsü ile değil, birtakım konuşmaları ile de *kötünün* okura sunumunda şaire yardımcı olmaktadır. Şiirde kötülerin Setner'in ağzından *düşman* (Çuv. *tışman*) ve *kötü* (Çuv. *usal*) sözleri ile tanımlandıkları görülmektedir:

Şapla vara, Narspişim, / Şuk-şim manin iriskalim? / Şaplah sana yut şire / İlse kay-şim usal? (Yılmaz 2006: 109)

“Artık ben Narspiciğim / Nasıl mutlu olurum? / Ellere mi veriyor / seni kötü insanlar?” (Yılmaz 2006: 173)

Vil tışmana piterme, / İki vilyi allim pur, / Ançah ina pïersen. / Untan usal tınçe pur. (Yılmaz 2006: 110)

“Düşmanı yok edecek / İki güçlü elim var / Onu yok etsem bile / Ondan kötü dünya var” (Yılmaz 2006: 174)

Buradaki *usal* sözü konuya ilişkin bir başka bağlantısı nedeniyle ayrıca önem taşımaktadır. Bilindiği üzere geleneksel Çuvaş inancında ruhlar iyi ve kötü olmak üzere iki çeşittirler. Kötü ruhlar arasında da *Kiremet*, *Yirih*, *Şuyttan* ve *Usal* konumları nedeniyle en güçlü olanlarıdır. İnanişe göre bunlar insanların arasına karışmadan önce *Turı*'ya en yakın olan meleklerdi. Ancak *Turı*, emirlerini dinlememeleri nedeniyle bunları huzurundan kovarak yeryüzüne indirmiştir. Bu dört melek arasından *Kiremet* toprağa, *Usal* ormana, *Yirih* kıra, *Şuyttan* ise suya inmiştir (Adeleyev 1915: 176, 196). *Usallar* ile ilgili dikkat çeken bir başka bilgi ise doğal olmayan yollardan ölen insanların *usal* olarak geri gelebilmeleridir (Salmin 2007: 429). Kötü ve zalim olan *usalın* ismi bu yönleri nedeniyle Çuvaşlarca aynı özelliklere sahip insanları tanımlamak için kullanılagelmiştir. Bu nedenle *usalı* yalnızca sözlük anlamı ile kullanılan bir niteleme adı olarak düşünmemek gerekmektedir. Çuvaş sözlü kültür ürünlerinde de söz konusu inancın bir yansıması olarak kötülerin adlandırılmasında ve tanımlanmasında kullanılan *usalı*, Çuvaş kültürüne ve halk inanışlarına ilişkin çok sayıda ögeyi şiirine sokan K. İvanov'un kurguladığı iyi-kötü mücadelesinin bir tarafı olarak zımnî biçimde de olsa eserine taşıdığını görüyoruz.

K. İvanov'un Narspi şiirindeki olay örgüsünü kurgularken son derece dikkatli davrandığına tanık oluyoruz. Narspi ve Setner'in başına gelen tüm kötülüklerin şiirde bir başlangıç anı bulunmaktadır. Konuşmak için gece pınar başında buluşan çiftin bu görüşmesinin ardından her şey kötü gitmeye başlayacaktır. Narspi'nin Tihtaman ile evlendirilmesi ile başlayan ve her iki gencin ölümü ile sonlanan kötü olaylar dizisinin başlangıç anı, Çuvaşların her türlü kötülüğün uyandığına, *usalların* ortaya çıktıklarına inandıkları Şimik gecesidir. Bu aynı zamanda, iyilerin kötüler yani *usallar* ile mücadelesinin de başlangıç anını temsil etmektedir.

KONSTANTİN İVANOV’UN ŞİİRLERİNDE “BİTMEYEN MÜCADELE”: İYİ-KÖTÜ ÇATIŞMASI

Şiirde Narspi ile birlikte iyi-kötü çatışmasının iyiler tarafında yer alan Setner’in okura sunumunda dikkat çeken bir başka nokta ise, Setner’in yaşadıklarına, her şeyin Tanrı’dan geldiğini düşünerek sabretmesidir. Sabır, iyi karakter sahibi insanlara atfedilen bir özelliktir:

Şuraltım-mın anneren, / Hın-hur, asap kurma şes. / Şav asapran, hñl ihren, / Şamrik puşım pñni şes.

Şamrik puşım pñm iççi, / Mulim şukki pñterçi. / Vil ta pulin yur iççi, / Şın uhmahhi pñterçi.

Şın uhmahhi yur iççi, / Usal tışman tupınç. / Usal tışman pñ iççi, / Turı şırni kurinç.
(Yılmaz 2006: 148-149)

“Doğdum sanki annemden / Acı, azap çekmeye / Bu azap, acıdan / Genç yaşında ölmeye”

“Genç başım yok olmazdı / Yoksulluğum bitirdi / O da bir neden oldu / Kötü insan bitirdi”

“Kötülükler eklendi / Kötü düşman bulundu / İnsan kötü değilse / Tanrının yazdığıydı” (Yılmaz 2006: 212-213).

**

K. İvanov’un Narspi’de kötülüğün temsili için yarattığı kişiler Narspi’nin zorla evlendirildiği Tıhtaman, babası Miheter ve annesidir. Şiirin sonunda ortaya çıkan hırsızlar ise kurgunun dramatik bir sonla tamamlanmasında görev alan, kim oldukları belli olmayan diğer kötü kişilerdir.

Söz konusu kişilerden Tıhtaman’ın okura ilk tanıtıldığı satırlarda, K. İvanov’un olumsuz bir tablo yarattığını görüyoruz. Tıhtaman’ın henüz fiilî anlamda bir kötülüğe girişmesinden evvel böyle bir tanıtımın yapılması, şairin yaşanacak kötü olaylara okuru hazırladığı şeklinde bir yoruma bizleri götürebilir.

Kipñr-kipñr sikterse, / Kilse tuhrı virmantan. / Ittisençen malarah, / Şınñ kñrñ Tıhtaman.

Laptak sımşa, hñşık kuş, / Sırı şüşpe sar suhal. / Laşı vışse pırupa, / Piçñ-kuşñ pit usal.
(Yılmaz 2006: 126)

“Mağrur yürüyüşü ile, / Gelip çıktı ormandan, / Herkesten daha önde, / Yeni güvey Tıhtaman.”

“Göz kısık, burnu yassı, / Boz saç, sarı sakallı. / Uçuyor sanki atı. / Yüzü kötü çok kötü.” (Yılmaz 2006: 190)

Şiirde, Tıhtaman, zenginliği nedeniyle oldukça mağrur olan, ilerlemiş yaşına rağmen kendi mutluluğu için başkasının mutluluğuna engel olan, genç karısına şiddet uygulayan oldukça kötü bir kişi olarak tanıtılmıştır. Tıhtaman’ın şiirdeki kötülükleri paylaştığı diğer kişiler olan Narspi’nin babası Miheter ve annesi ise kibirlerine rağmen, başlarda kızlarının mutluluğunu düşünen, onu çok seven iyi kişiler olarak okura sunulmuşlardır:

Mihetere mın şitmen? / Mınm şuk-şi şurtımra? / Kımñ tenkñ, tñrññ pir, / Sahal-şim-mın şupşemre?

Sinan GÜZEL

Turi kasri šak kil-šurt, / Ayakranah kurinat'. / Pirin vatı Miheter, / Tivišlipe muhtanat'.

Šak ırı sin Miheter, / Hiyin hırne yuratsa, / Aslı šivarni hiššinah, / Huçi ina šuratsa.
(Yılmaz 2006: 106-107)

“Miheter’in neyi yok? / Neyim yok, der evimde? / “Gümüş para, ipek bez / Az mı mahzenlerimde?”

“Köyün üstündeki ev / Uzaktan da görünür / Bizim yaşlı Miheter / Hakkı ile övünür.”

“İyi İnsan Miheter / Çok severek kızımı / Šivarni arkasından / Ona bir nişan yaptı”
(Yılmaz 2006: 170-171)

Ancak, kızlarının zengin biri ile evlenmesini isteyen baba Miheter ve annenin, Setner ile kaçmasının ardından Narspi’ye karşı davranışları değişir. Narspi’nin onca yalvarmasına karşın kızlarını yaşlı Tihtaman ile evlendiren aile, kocasını zehirlemesinden sonra yoksul Setner’e kaçan kızlarının yanına giderek ona sitem ederler:

Puyan hiri pušupa, / Mišin šapla hitlantın? / imir kurman namisa, / Vat pušimpa kitartrin?... (Yılmaz 2006: 152)

“Zengin kızı başınla / Niçin böyle davrandın / Başıma gelmeyi / Bu yaşında gösterdin (Yılmaz 2006: 215)

Pulišmarı puyanlih, / Pulišmarı simah ta. / Puyan kaççı šumınçe, / Apla pulmi uhmah ta. (Yılmaz 2006: 154)

“Kar etmedi zenginlik / Kar etmedi sözler de / Zengin koca yanında / Aptal olunmaz böyle” (Yılmaz 2006: 217)

Ailenin bir başka erkek ile evlenmek istemesinden daha ziyade, fakir bir erkeğe âşık olması nedeniyle Narspi’ye kötü davrandıklarını anlıyoruz. Ailenin kocasını öldüren kızlarını fakir Setner’in yanından alıp başka birisi ile evlendirmek istemeleri, buna razı olmayan kızlarına beddua etmeleri bu durumu açıklamaktadır:

Atya hirim, tavrinar, / Šitik-šatik ku pürtren. / Teprer kaççı tupipir / Yatu širseh kayiççen. (Yılmaz 2006: 154)

Haydi kızım, dönelim / Delik deşik bu evden / Başka koca bulalım / Daha kötü olmadan (Yılmaz 2006: 218)

Piir, tipir šakinta, / Tipir hiri turat pek! / Šimmir-šakkir širiççen, / Asaplanir yiti pek! (Yılmaz 2006: 157)

“Mahvol, kuru burada / Kupkuru dallar gibi / Kemiklerin çürüsün / Acı çek köpek gibi (Yılmaz 2006: 221)

Şiirde Miheter ile ilgili bir başka ayrıntı daha dikkat çekmektedir. Sarhoş olan Miheter, Šimik geleneğinin dışına çıkarak kızının düğününde oynamıştır. Rodionov’un düşüncesine göre içki Şeytan’ın besinidir. Baba Miheter’in sarhoş olup geleneği bozması da bu nedenle Şeytan’a uyması anlamına gelmektedir (bk. Rodionov 2010: 54).

Genel olarak bakıldığında ise, K. İvanov’un Narspi şiirinde kötülerin sunumunda *kibir, açgözlülük, şehvet düşkünlüğü, kıskançlık, oburluk, öfke, tembellik* gibi kavramlara başvurduğunu görüyoruz. Semavi olsun ya da olmasın

hemen hemen tüm inanışlarda insanın kaçınması gereken davranışlar arasında yer olan söz konusu kavramları K. İvanov’un eserine taşımasında ihtiyat kaydıyla da olsa, Hristiyanlığın etkisinin bulunabileceğini düşünüyoruz. Kaynaklarda samimi bir Hristiyan olarak tanıtılan (bk. Artemyev 2013: 18) K. İvanov’un Çuvaş Okulu’nda gerçekleştirilen çeviri faaliyetlerinde bizzat görev aldığını, İncil ve Zebur’un Çuvaşçaya çevrilmesinde İ. Ya. Yakovlev’e yardım ettiğini, yine *Ezgiler Ezgisi* gibi dinî içerikli metinleri Çuvaşçaya çevirdiğini biliyoruz (bk. Kİ 2000: 197; 211; 222; 228). Ancak, K. İvanov’un Hristiyanlıktaki yedi büyük günaha da karşılık gelen ilgili kavramları metne bir yazar hassasiyeti ile taşıyıp taşımadığı konusunda kesin bir yargıya varamadığımızı belirtmeliyiz.

3.1.1. Narspi ve Setner Niçin Öldüler?

Daha önce belirttiğimiz üzere, Çuvaş halk hikâyelerinde ya da şiirlerinde iyi ile kötünün mücadelesi, kötülerin öldüğü veya iyilere yenildiği klasik bir sonla tamamlanmaktadır. K. İvanov’un Narspi şiirinde ise söz konusu basmakalıp kurgunun dışına çıkıldığını, iyilerin de kötülerle aynı akıbeta uğrayarak öldüklerini görüyoruz. İyi ve kötünün sunumunu son derece keskin bir şekilde yapan şairin, böyle bir sonu tercih etmesinde kendi duygularına yön veren, onu biçimlendiren birtakım etkilerin payı olduğunu düşünüyoruz. K. İvanov Narspi’yi kaleme almadan hemen önce Lermontov’un şiirlerini Çuvaşçaya çevirmiş, Lermontov’un şiir anlayışını kendisine örnek almıştır. Bu doğrultuda şair, Narspi şiirini klasik bir mutlu sondansa, tıpkı Lermontov gibi bir trajedi ile tamamlamayı tercih etmiştir (bk. Artemyev 2013: 38). Lermontov’un şüphecilik ve umutsuzlukla soluklanan şiirine sonsuz bir tutku ile bağlanan K. İvanov’un, hayranlık beslediği şairin, kurgusu melankoli ile örülen şiir anlayışını Narspi’ye taşıdığını görüyoruz.

K. İvanov’un Narspi şiirinin sonunda iyi ve kötü tüm kişileri ölümle buluşturmasının bir başka nedeni ise, yazarın ahlakçı bir tutuma sahip olmasıdır. Goethe’nin *Faust*, Dante’nin *İlahi Komedya* eserlerini okuduğunu, bunları analiz ederek düşüncelerini etrafındakiler ile paylaştığını bildiğimiz, K. İvanov’un (Kİ 2000: 202) sanatını ahlaki bir duyarlılık ile birleştirerek şekillendirdiğini söyleyebiliriz (Artemyev 2013: 76). Şairin Narspi şiirindeki kimi dizelere serpiştirilmiş olan *para*, *şarap*, *çalışmak*, *zenginlik*, *fakirlik*, *sevgi* gibi konulara yönelik kişisel düşünceleri söz konusu tutumu yansıtan küçük örneklerdir.

Şakî şütî tînçere, / Vîylî şuk ta etemren / Şıvsem şınçe, şîr şınçe, / Huşa pulsa vîl tîrat’.

Ançah vîylî etem te, / Hîy tînçine pîhînat’ / Ukşapala ereheh, / şınna işran kîlarat’.

(Yılmaz 2006: 102)

“Bu aydınlık dünyada / İnsandan güçlü yoktur / Suların ve yerlerin / Tek efendisi odur”

“Fakat güçlü insan da, / Kendi nefesine esir / Para ve şarap ile / Yoldan da çıkabilir”

(Yılmaz 2006: 221).

İşe-îşe kaşalla, / Üsîr çîvaş ıvînat’ / Şurkunnehi pılçîk ta, / kanma şemşe tuyînat.

Virtat’ çîvaş ulput pek, / Şuhîşlamast’ îstine. / Pîñîm uram tîrişşipe, / Kîşkîrat’ hîy

yurrine. (Yılmaz 2006: 166)

“Akşama dek içip de / Sarhoş Çuvaş yorulur / İlk yazın çamuru da / Yatak gibi görünür”

“Bey gibi yatar Çuvaş / Nerededir düşünmez / Bütün sokak boyunca / Türküsü de hiç dinmez.” (Yılmaz 2006: 166)

İnti üsür çıvaşsem, / Urir sine tırir-ha / Yem-yeşileh şül tusem, / Şiv ta çakni şirmara. Ey, piççesem, tırir-ha / Urlı-pırlı pihir-ha. / Aka puşne türletes. / Urapuna tirpeyles. (Yılmaz 2006: 103)

“Haydi sarhoş Çuvaşlar / Kalkın artık ayağa / Yemyeşil yüce dağlar / Su çekilmiş ırmakta”

“Ey kardeşlerim kalkın / Sağa sola bakının / Çalışmak gibi var mı? / Tamir et arabani” (Yılmaz 2006: 167)

Tupri puyan upişka, / Atte-anne hıy hırne, / Ançah unta mın ussi / Yuratmasan pır-pırne?

Tatu, urı, kilışe / İkkış pırle purınsan / şır hut itla teyleli / Yurlı şın ta puyanran. (Yılmaz 2006: 137)

“Buldu zengin kocayı / Aile kızlarına / Ama nedir yararı / Sevgi yoksa arada?”

“Sevgi ile dostlukla / İnsanlar birleşince / / Yüz kat daha talihli / Yoksul insan sevgiden” (Yılmaz 2006: 201)

Şairin şiirde iyi-kötü çatışmasının tarafları için ortak bir son hazırlamış olması, şairin iyiye ve kötüye bakış açısı konusunda yanıltıcı yargılara götürebilir. Şiirde Narspi'nin anne ve babası ile kocası Tıhtaman'm hangi kötülöklere ve günahlara bulaştıklarına daha önce değinmiştik. Söz konusu kötölük sahiplerinin şiirin sonunda ölümle buluşturulmaları bu anlamda yaptıklarının bir karşılığı olarak düşünülebilir. Rodionov'un düşüncesine göre Narspi ve Setner'in ormana kaçmaları ile Narspi'nin kocasını öldürmesi de birer günahdır (2010: 52). Bu yönü ile değerlendirildiğinde, K. İvanov doğrudan Narspi ve Setner'i cezalandırma amacı taşmasa da, ahlaki bir yaklaşımla yanlış ve kötü bir eylemde bulunmanın mutlaka bir karşılığı olacağı düşüncesini eserine taşımış olabilir.

3.2. Şuyttan Çuri [Şeytan'm Kölesi] Şiirinde Kişileştirme ve İyi ile Kötünün Sunumu

K. İvanov'un bir halk anlatmasından uyarladığı düşünölen² Şuyttan Çuri şiirinde iyi-kötü çatışmasını okura iki erkek kardeşin hikâyesi üzerinden sunmaktadır. Küçük kardeşin ölüm anında dile getirdiklerinden anlaşıldığı kadarıyla, bu iki kardeş savaş sırasında ölen askerlerden talan ettikleri paralar nedeni ile karşı karşıya gelmişlerdir. Savaşta yaralanan küçük kardeşin para dolu kesesini almak isteyen ağabey, kardeşini süngölemiş, elde ettiğini düşündüğü zenginlik nedeni ile büyük

² Konuya ilişkin olarak Ya. Uhsay başka bir bakış açısı sunmaktadır. Yazar, Çuvaş masal ve hikâyelerinde böylesi konuların bulunduğunu söylemenin zor olduğunu, G. T. Timofeyev'in Tihıryal kitabında paraya lanet eden şiirlerin var olmasına rağmen bunların Şuyttan Çuri'dekine benzer genişlikte konulara sahip olmadığını belirtmiştir. Uhsay'a göre K. İvanov, Şuyttan Çuri şiirinin konusunu halk hikâyelerinden almamıştır. Öyleyse bile çok fazla değıştirip derinleştirmiştir (Uhsay 1935: 374)

bir sevinç yaşamıştır. Hikâye her ne kadar iki kardeş arasında geçse de, küçük kardeşin ağabeyi tarafından öldürülmesi ile sonuçlanan tartışmanın Şeytan ve Melek gibi iki tarafı daha bulunmaktadır. Tartışmanın cinayet ile sonuçlanmasında, ağabeyin kişisel hırsını harekete geçiren Şeytan’ın büyük bir etkisi vardır. Şeytan küçük kardeşinin parasını almak isteyen ağabeye sürekli seslenmekte, paranın onun hakkı olduğuna inandırmaya çalışmaktadır:

İl ukşine, il turtsa / İl ukşine - vil sanin (ŞÇ, s. 87)

“Al parayı, al çekip / Al paranı o senin”

Şiirden anlaşıldığı üzere ağabey, para ve zenginlik konusunda büyük bir tutkuya sahiptir. Bir bakıma paranın esiri olmuştur. Ancak para için kardeşini tek başına öldürebilecek güce sahip değildir. Her ne kadar buna kalkışmış olsa da, elleri titremiş, kardeşini öldürmeye gönlü elvermemiştir. Tam da bu noktada Şeytan devreye girmiş, ağabeyi kışkırtarak kardeşini süngülemiştir. Bu olay nedeni ile nedeniyle Şeytan sevinçle dans etmeye başlamış, hatta ağabeyin elini tutup öpmüştür. Bu sahnenin ardındansa tıpkı Narspi şiirinde olduğu gibi mekân algısı değişmiş, yaşanan olayın kötülüğünü vurgularcasına birtakım doğa olayları vuku bulmuştur:

*Piççeş hıyın şilline / Çıkse huç ukşaşın / şülten kîr-kîr aslati / Kîrlet, vîrket hayarrin.
/ Hura pîlî kuşharşi / Tata hutî pîrînnî* (ŞÇ, s. 87-88)

“Ağabey kendi kardeşine / Sapladı para için / Yukarıdan gür gür gök gürültüsü / Gürlüyor, esiyor öfkeyle / Kara bulutun kaşı / İyice çatılıyor”

İşlenen cinayetin ardından ağabeyin ne yaptığını idrak etmesi ise meleğin şiire dâhil olması ile gerçekleşmiştir. Meleğin seslendiği ağabey, Şeytan’ın korkunç kahkahaları arasında kendisini kaybederek yere yığılmıştır³.

Şiirde küçük kardeşin sunumu da oldukça işlevseldir. Ağabeyi tarafından öldürülen küçük kardeş, her ne kadar ölümü nedeni ile mağdur olsa da, kendisi savaşa ölüleri soymak düşüncesi ile katılan kötü bir kişidir. Ancak son nefesini verdiği sırada söyledikleri, yaptıkları nedeniyle pişman olduğunu ortaya koymaktadır. Öyle ki, kendisini öldürmeye çalışmasına rağmen, başına gelen bu olayın bir benzerini ağabeyinin yaşamaması için Tanrı’ya dua etmekte, ondan af dilemektedir:

Mana hamin ayıpşın / Turî asap yaçî pul’ / Ey Turîşim, piççem te / Ku asapa kurminççî / Usal işne tivîççen / Unîn isna şutatsam / Tivansemşîn şapışma / Tasat unîn kîmîlne. (ŞÇ, s. 89)

“Bana kendi suçum nedeni ile / Tanrı azap yolladı herhalde / Ey Tanrım, ağabeyim de / Bu azabı görmesin / Kötü işi yapmadan / Onun aklını başına getir / Kardeşlerimiz için çarpışmak için / Temizle onun gönlünü”

³ V. İ. Sergejev *Şuyttan Çuri* hikâyesindeki Melek (Pirişti) ve Şeytan’ı (Şuyttan) iyi ve kötünün şiire yansımaları olarak kabul eder. Meleğin şiirde Tanrı’yı karşıladığını belirten yazar, bir bakıma insan üzerinde gerçekleşen Tanrı-Şeytan çatışmasının varlığına işaret etmiştir (2000: 78).

*Ey Turî! Ayıpımşın / Çuntan-vartan ükînse / Çuntan-vartan yilînsa / Sanran şilîniş
ıytatîp!* (ŞÇ, s. 90)

“Ey Tanrı suçum için / İçtenlikle pişman olup / İçtenlikle yalvarıp / Senden af
diliyorum”

Küçük kardeşin ağzından yankılanan bir benzetme ise son derece dikkat çekicidir. Kendisinin Şeytan’ın kölesi olduğunu ifade eden küçük kardeş, ağabeyinin Şeytan’dan kurtulmak için bir şansı olduğunu düşünerek Tanrı’ya ve ağabeyine seslenmektedir:

*Vîl ta şaplah man pekeh / Şuyttan çuri pulminççi / Piççem, piççem! Esî te / Sukkîr an
yul man pekeh.* (ŞÇ, s. 89)

“O da benim gibi / Şeytan’ın kölesi olmasın / Ağabeyim, ağabeyim! Sen de / Kör
kalma benim gibi”

Küçük kardeşin, tüm kötülüklerine rağmen, ölümüne yakın yaşadığı dönüşüm ise bir ruhsal arınma olarak yorumlanabilir. Bu durum şairin, iyinin ve kötünün sunumunu daha başarılı bir şekilde yapabilmesine de yardımcı olmuştur. Küçük kardeşin kendi ağzından yankılanan itiraf ve pişmanlıklar iyi-kötü karşıtlığının şiirdeki görünümünü de ortaya koymaktadır.

K. İvanov’un bu şiiri, tipik bir Şeytan’a ruhunu satma hikâyesidir. Melek ve Şeytan’ın insan üzerindeki mücadelesinin galibi burada Şeytan olmuş, böylelikle ana kahramanı *para* olan bir trajedi ortaya çıkmıştır. *Şuyttan Çuri* şiirindeki kurgu, M. Lermontov’un *İblis* eseri ile büyük bir benzerlik göstermektedir. Her iki eserde de Şeytan ve meleğin insanın ruhu için mücadele etmesi söz konusudur. Ve yine her iki eserde de melek Şeytana üstünlük sağlayamaz. Bu yönü ile ele alındığında K. İvanov’un *Şuyttan Çuri* şiiri üzerinde M. Lermontov’un *İblis* adlı eserinin bir etkisinin bulunduğunu söyleyebiliriz (Uhsay 1935: 374).

3.3. İki Hır Şiirinde Kişileştirme ve İyi ile Kötünün Sunumu

K. İvanov, *İkî Hır* [İki Kız] şiirinde iyi ile kötünün sunumunu baba ve iki kızı arasında geçen konuşma ile gerçekleştirmiştir. Baba önce iki kızından büyük olana neyin semiz, tatlı ve yumuşak olduğunu sormuş, baba evindeki atın semiz, balın tatlı, döşeğin yumuşak olduğu cevabını almıştır. Büyük kızın verdiği bu cevap babayı oldukça mutlu etmiş, malının yarısını ona bağışlamıştır. Aynı soruları yönelttiği küçük kız ise yeryüzünün semiz, uykunun tatlı, elin ise yumuşak olduğu cevabını vermiştir. Aldığı cevaplardan memnun kalmayan baba ise hayırsızlıkla suçladığı küçük kızını evlatlıktan reddederek yanından kovmuştur. Sonuçta, yalan söylemek yerine kendi duygu ve düşüncelerini açığa vuran küçük kız değil, babasının duymak istediği cevapları veren ablası maddi zenginliğe ulaşmıştır. K. İvanov bu şiirinde iyi-kötü çatışmasını gerçek ve yalan karşıtlığı ile kurgularken, insanların soruları ile doğru cevabı aramayı değil, istediklerini duymayı amaçladıklarını dolaylı biçimde okura sunmuştur.

K. İvanov’un *İkî Hır* [İki Kız] şiirini hangi kaynaklardan beslenerek yazdığı konusunda bilgiye sahip değiliz. Ancak eserin William Shakespeare imzası taşıyan Kral Lear trajedisi ile büyük benzerlik taşıması son derece dikkat çekicidir

(Rodionov 2010: 35). Topraklarını üç kızı arasında paylaştırmaya karar veren Kral Lear, *İki Kız* [İki Kız] şiirindekine benzer şekilde, kızlarına kendisini ne kadar sevdiklerini sormuştur. Büyük ve ortanca kızları süslü sözlerle sevgilerini babalarına sunarken, sevginin süslü sözlerle tanımlanamayacağına inanan küçük kızı Cordelia soruya cevap vermemiştir. Tıpkı *İki Kız* [İki Kız] şiirinde olduğu gibi Kral, küçük kızını evlatlıktan reddetmiş, topraklarını diğer iki kızı arasında paylaşmıştır. Kral Lear trajedisinde *İki Kız* [İki Kız] şiirinden farklı olarak, Kral servetini paylaştırdığı iki kızının ihanetine uğramış, yaptığı hatayı fark ederek küçük kızından af dilemiştir.

K. İvanov’un *İki Kız* [İki Kız] şiirindeki kurguyu yaratırken Kral Lear trajedisinden etkilenip etkilenmediğini bilmiyoruz. Ancak iki metin arasındaki benzerlikler ile İvanov’un iyi bir Shakespeare okuyucusu olduğu göz önüne alındığında (bk. Uhsay 1935: 373) bunun uzak bir ihtimal olmayacağını düşünüyoruz.

4. Sonuç

K. İvanov’un çalışmamıza konu olan *Narspi, Şuyttan Çuri* [Şeytanın Kölesi] ve *İki Kız* [İki Kız] şiirleri birer edebî yaratma olmalarının ötesinde, iyi-kötü karşıtlığını çeşitli çatışma biçimleri ve temsiller ile okura sunan birer düşünce metinleridir. K. İvanov okurunu, bir yandan yarattığı şiir ikliminde gezdirirken diğer yandan da tarafı olacağı bir çatışmanın içine sokmaktadır. Şair, kimi zaman iki kişi arasındaki aşk, kimi zaman iki kardeşin servet düşkünlüğü, kimi zaman da bir babanın kızlarını sınaması etrafında ördüğü olay unsurunu çeşitli çatışma öğeleri ile hareketlendirilerek iyi ve kötü biçiminde iki ayrı dünya yaratmaktadır. Bu iki dünyanın temsilcileri bazen insan iken, bazen bir melek ya da Şeytan olabilmektedir. İyi-kötü karşıtlığını söz konusu karakterlerin karşılıklı mücadelesi ya da bireyin kendi iç hesaplaşması biçiminde okura sunan K. İvanov’un böyle bir kurgu yaratması, hayranı olduğu Lermontov, Shakespeare gibi yazar ve şairlerin eserlerinde olduğu gibi, trajik bir son yaratma çabası ile ilgilidir.

KAYNAKLAR

- ADELEYEV, A. Ya. (1915), Çıvaş Yenî Kanaş Rayonıñi Mîrsavankassınçe, **ÇPGİİ**, 176-196
- ARTEMYEV, Yu (2013), *Konstantin İvanov: Jizn’, Sud’ba Bessmertie*, Çeboksarı: Çuvaşskoe knijnoe izdatel’stvo
- ASLAN, İ. (2013), “Kâdı Abdulcebbar’ın İyilik-Kötülük Dûalitesine Yönelttiği Eleştiriler” **Kelam Araştırmaları** 11:1 (2013), 77-100
- RODİONOV, V. (2010), *Konstantin Vasil’yeviç İvanov (Kaşkîr)*, Çeboksarı: Çuvaşskiy Gosudarstvennyy Universitet İstitut Gumanitarnih Nauk.
- SALMİN, A. (2007), *Sistema Folk-Religii Çuvaşey*, Sankt Peterburg: Nauka.
- SERGEYEV V. İ. (2000), “K. V. İvanov haylavîsençi irî tata usal sıvlîş süretkisem tata vîsempe vitînekensen yaçîsem sînarlanni”, **Konstantin Vasil’yeviç Tîpçev işîsem İvanov**, Çıvaş Patşalîh Üniversiteci, Şupaşkar: 75-82
- UHSAY, Ya. (1935), “K. V. İvanovîñ Piçetlenmen Proizvedeniyeşem”, **Traktor** 11, No: 372, 372-383

Sinan GÜZEL

- X. Klasin vşrenüpe vulav kñekı* (1996) “Konstantin İvanov-Şuyttan Çuri: Vişı paylı tragedii”, Şupaşkar. [=ŞÇ]
- YILMAZ, E. (2006), *Narspi- Çuvaşça Bir Aşk Öyküsü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YUMART, G. F. (2000), *İvanov K. V. Şırnisen Puhhi / Sobranie soçineniy*, Şupaşkar: Çıvaş Kineke İzdadel’stvi [=Kİ]